

iratokhoz.⁸ Ha néczyé mellett Laczkovics János és Szentmarjay Ferenc levelezésének egy töredéke is ide került.

Kossuth András levele a fiatal Szentmarjayhoz íródott. A Szentmarjay család Zemplén megyei volt, Kossuth András bizonyára régóta ismerte őket, ez indokolja a levél „atyafiságos” hangját. Azt is tudjuk, hogy Kossuth levele előtt két héttel Szentmarjay valóban járt Patakon: július 11-én, visszatuban Pestre a nagykárolyi főispáni beiktatásról. Talán éppen Kossuthéknál szállt meg.⁹ Az is lehetséges, hogy Kossuth András maga is ott volt a főispáni beiktatáson, ahol, tudjuk, a környékbeli megyék nemessége nagy számban jelent meg, s ahol Szentmarjay bizonyíthatóan erős propagandát fejtett ki a jakobinus szervezkedés érdekében, kézbe adva a titkos kátékat és — ahogy ezt Kossuth levele alapján joggal következtethetjük — a Marseillaise magyar fordítását is.¹⁰

Mindezek után, azt hiszem, most már bizonyossággal állíthatjuk, hogy 1. Kossuth András levelének „Jeventa magyarok” kifejezése a Marseillaise Verseghy által készített magyar fordítására utal; 2. a fordítást Kossuth Szentmarjaytól kapta; 3. a francia szokás szerint csókjaitak küldő „Jeventa magyarok” pedig azok a vidéki vagy környékbeli nemesek, akiket Szentmarjay megnyert a Reformátorok Társasága tagjainak, és akik, ha együtt vannak, a forradalmi indulóra utaló lelkes „marchons!” felkiáltásokkal nyilvánítják elszántságukat a Habsburgokkal való szembefordulásra.

Mindezekből pedig következik, hogy Verseghy Marseillaise fordításának legkésőbb 1794. július első napjaira, amikor Szentmarjay Pestről elindult Nagykárolyba, készen kellett lennie, másként nem vihette volna magával. A fordítás tehát 1794 júniusában készült, Kossuth András levele ugyanakkor azt is mutatja, hogy a nemességhez íródott fordítás elérte célját: mozgósította az északkeleti megyék elégedetlen köznemeseit.

Benda Kálmán

Kiss József és Juhász Gyula költészetének rokon vonásai

A kutatások Kiss Józsefet általában mint a magyar századforduló jelentősebb költői közül a legkevésbé jelentőst tartják számon, aki mint a nép-nemzeti iskolához szorosan kötődő költő, elsősorban tárgyával hozott újat. Komlós Aladár is csak meglátja átmenetiségét, de már a következő nemzedékre gyakorolt hatásáról nem ír. Mint írja: Kiss József „költői egyéniségének a sokrétűség a legjellemzőbb vonása. Költészete egyszerre magyar és zsidó, népi és modern, falusi és városi, epikai és lírai, a realizmus és a mese elemiből szőtt”.¹ Pedig Kiss Józsefet költészetének éppen ez a vonása rokonítja a következő nemzedékből leginkább Juhász Gyulával. Az ő költészetében is megkülönböztethetők a modern városi és munkás témájú versek (*Budapest, Jön a vonat...*, *A Munkásotthon homlokára* stb.) mellett a népi — paraszti témájú költemények (tájversei, *Szomorú Friss István, Tápai lagzi* stb.). Éppen ez a többrétűség mutatja, hogy lírája nemcsak Ady és József Attila között jelent hidat, hanem a Nyugat-mozgalom és a népies írók közt is.

Az eddigi szakirodalom nem nagy súlyt fektetett Juhász Gyula és Kiss József kapcsolatára, pedig utalt erre néhányszor Juhász Gyula is, főleg Kiss József halála alkalmából írt emlékezéseiben.² Az első Juhász-monográfia szerzője, Baróti Dezső meg sem említi. Kispéter András tanulmánya is csak utal rá mint a fiatal költőt befolyásoló tényezőre. Komolyan először Grezsa Ferenc veti fel a kérdést, de ő is leszűkíti az egyetemi évek költészetére a hatás erejét. Csak utalásként — a tanulmány céljának megfelelően — vetődik fel a probléma Péter Lászlónál, aki Kiss József formai hatásáról ír.³

Kiss József költészete 1882-ig szorosan kötődik a nép-nemzeti iskolához, ami legszembevetőbbben balladáiban mutatkozik meg. Ezek — mint azt Komlós Aladár is kimutatta — nagyon közel állnak az Arany-balladához.⁴ De hogy a ballada mint műfaj milyen mélyen bele-

⁸ A leveleket a M. Kir. Curia ajándékozta 1876-ban a Könyvtárnak. L. az OSzK 1850–80 közti növőndéki naplójának 265. sz. alatti bejegyzését.

⁹ A magyar jakobinusok iratai. I. köt. 1057.

¹⁰ A nagykárolyi beiktatásról. uo. I. köt. LXXX. skk., továbbá H. BALÁZS ÉVA: Berzeviczy Gergely, A reformpolitikus, Bp. 1967. 205. skk.

¹ KOMLÓS ALADÁR: Bevezetés Kiss József Tüzek c. kötetéhez, Bp. 1961. 31.

² Vö.: Csevegés Kiss Józsefről, Szegedi Napló, 1922. jan. 22. — Kiss József emlékének, Szegedi Napló, 1922. ápr. 16.

³ A bekezdésben említett tanulmányok: BARÓTI DEZSŐ: Juhász Gyula, Szeged, 1933.; KISPÉTER ANDRÁS: Juhász Gyula, Bp. 1956.; GREZSA FERENC: Juhász Gyula egyetemi évei, 1902–1906., Bp. 1964.; PÉTER LÁSZLÓ: Juhász Gyula a forradalmakban, Bp. 1965.

⁴ Vö.: KOMLÓS ALADÁR: i. m. 9–10.

ívódott a magyar költészetbe, azt az is mutatja, hogy még Juhász Gyula is ír olyan balladai hangvételi verseket, mint a *Thoruzóba*, a *Féher Anna*, a *Szent szarvas* és a *Tápai lagzi*.⁵

Mint a századfordulónak szinte valamennyi irányzata, a szecesszió is előszeretettel fordult a keleti témák felé.⁶ Kiss József líráján is végigvonul az érdeklődés e témakör iránt. Nemcsak zsidó tárgyú verseiben figyelhetünk fel erre, melyek a zsidó mítoszok modern feldolgozásai, hanem egy egész ciklust állít össze *Keletiek* címen. A ciklus legjobb darabja *A beduin*, melyben néhány sor már a Nyugatosokat ígéri:

És átolvadva a nagy ős csodákba
Szemük belevész a nagy éjszakába —
Az ég aljáig, hol tűzrózsák égnek,
Tán északi fény, mely délre tévedt . . .

A „nagy ős csodák” kifejezés majd Adynál teljesedik ki, ott jelennek meg az ilyen összejtések, csodák, mítoszok. A kép — a sivatagban az ember átolvad a csodákba — a magány, az eler nyedtség, a szépség-vágy jelzése. Ismeretlen távol, titokzatos tüzek, délre *tévedt* északi fény — bizonytalanság sejtelmessége árad el a versen. Hasonló gondolat, életérzés, rokon költői kép kapcsolja ide a később írt *A szifinx* c. versét is: az „izzó sárga ég” jelzős szerkezet egyértelműen szecessziós. (Hasonló sárga eget találunk a századforduló egy-egy festőjénél is, lásd pl. Csontváry: *A taorminai görög színház romjai*.)

Ismeretes, hogy a Nyugat első nemzedékének költői is átestek egy szecessziós korszakon. Csak náluk keletet nem Arábia, Afrika jelenti, hanem Ázsia — ami összefonódhat egyfajta magyar őskultusszal, „ősmagyar” mitológiával.⁷ Legtovább ezért is éppen Juhász Gyulánál él Kelet mint téma. Szinte mindvégig megtaláljuk lírájában a magyar — valóságos vagy kép-zelt — múlt emlékeit, illetőleg talán ezt váltja fel a húszas évek végén a „japánosan” írt négy-soros versek ciklusa. Először 1923-ban ír „japáni módra”, s utána egyik legkedveltebb formája lesz. A formát valószínűleg az ekkor divatos kínai és japán költőktől vette, de témáját inspirálhatta Kiss József *Nippon gyermeke* című verse is, melynek utolsó strofája ilyen japánias remek. Ennek hangulata két Juhász Gyula verssel is rokon: *Japáni módon* („Fejem havas már, mint a Fuzijáma”), *Japánosan* („Az őszben mindig ott van a tavaszból . . .”). Ugyanebben a Kiss József-versben szerepel Buddha képe is, mely feltűnik Juhász Gyula *Buddha* című költeményében is, mint faragott bálvány, s tovább el a *Gulácsy Lajoshoz* írt szép szecessziós versében, ahol együtt találjuk meg a stílus Kelet-kultuszát, egzotikum-szeretetét és színimpóját:

A sárga fényben a kövér banánok
S a sárga tájon barna emberek,
Az elveszett Éden, mely fájva- fájón
Bennünk zokog, újjong, ragyog, remeg.
S a furcsa bálvány, szent fából faragva,
Mosolya sír, és bánata mosoly,
Őnarcképem! — mondottad és a zajban
Kacajod bongott, mint ha szél dobol!

Az „elveszett Éden” problémája megjelenik más Juhász Gyula-versekben is: például a *Bar-tók Béliának* írt költemény utolsó strofája a „rég, régi Éden” zenéjét idézi fel, de a *Profán litánia* „tűnt Annáját” is az „édeni kert”-hez hasonlítja, ahonnan őt a „sors kardja” örökre kiverte. A Kelet-motívumnak ez a formája könnyen magyarázható Juhász Gyula életérzéséből, verseinek hangulatából. De ugyanakkor rokonítható a Kiss Józsefnél is több helyen fellelhető motívummal, az elveszett haza keresésével, a hazátlanság érzésével. (*Két hajó, Stanzák, Ha én irhatnám, A Naphoz* stb.) Nem egy rokon hangulatú, fájdalmas hangú verse van a két költőnek. (Pl. Kiss József: *Hangulat*) Az *Adagióban* az öregező Kiss József búcsúzik a világtól: „Ringó veder szemek” hozzák fel a kéjek italát a költőnek, kinek elrothadt a teste, s a lelke is „fáradt, alélt” már, s „inyetlen innnyel” issza az álom italát. A második

⁵ A Nyugat nemzedék költői közül nem egyedül Juhász Gyulánál találunk balladai hangvételi verseket, hiszen Kosztolányi *Kis Mariska* c. költeménye is ilyen. Sőt, még az az Ady is, aki elítélően szólt a balladáról, megírja *Az ős Kajánt*, melynek már Schöppflin Aladár kimutatta balladai hangulatát, legutóbb pedig Király István bizonyítottá ugyanezt, — igaz, Schöppflintől eltérő módon.

⁶ A kérdésről lásd bővebben DIÓSZEGI ANDRÁS előadását a Magyar Irodalomtörténeti Társaság szégedi vándorgyűlésén. Kiadva: Itk 1967. 2. sz.

⁷ Ennek az ősi magyarság vállalásnak mintegy költői hitvallásként való jelentkezése Ady *Góg és Magóg fia vagyok én* kezdetű verse. Kosztolányi pedig így ír a korai, szecessziós *Magyar* versekben: „Ez itt kelet. Hiába küzd nyugat.”, majd lejjebb: „S a föld is Ázsiáról álmodik.” (Alföld).

strófa „konok közönnyel” nézi a merész szárnyak „tolla hullását”, hiszen az ízenkénti pusztulás az emberi sors, miként „atomba foszlik minden, mi élet”, a szín és a forma, „mely kél s enyészik”. Egyetlen dologhoz ragaszkodik a költő: az örök szépség kristályitalához, a testetlen illat bódító kéjéhez. Ide lehet kapcsolni Juhász Gyula és Tóth Árpád egy-egy versét: ők voltak az „örök szépség” bódulatának lírikusai. Annak az élménynek, melyről már Kiss József is hírt adott:

Zsongó aléltság kéjét érzem,
és nem fáj semmi.

(Influenza)

A vers következő képsora magányos varjút mutat, amint „kitekint a szürke semmiségbe”, de fokozatosan összemósodik a beteg költő és a magányos varjú alakja, s végül a „kopott fakó madár” szinte már szimbólumként jelenik meg.

Új a magyar lírában Kiss József természetlátása is. Ahhoz hasonlóan közeledik a tájhoz, mint majd azt Juhász Gyula teszi. Egyaránt jellemzi mindkét költőt a tájjal való azonosulás, a költő és a táj azonos hangulata és a sárga-barna színek uralma a természeti képben. Legszembetűnőbb ez a Tiszáról szóló versek összevetésében. Kiss József a *Két Hajó* c. versében így ír a folyóról:

A sárga vizek melancholiája
Borong terajta, lápos Tisza tája,
Ott nő a sulyom, terem a kökény,
A Tisza partján ott születtem én.

A vers borongó-émlékező hangulatát a hangok zenéje is elősegíti. (Az idézett rész első két sorának gyakori mély magánhangzóival, az *o, a, á*, hangokkal olyan zenei hatást ér el, mely már a szimbolistákhoz közelíti. Ha a fenti idézetet összehasonlítjuk Juhász Gyula *A Tiszához* c. versével, akkor az azonos hangulatnak kétféle megjelenítésével találkozhatunk: míg Kiss József szinte végig a mély magánhangzókkal ér el zenei hatást, addig Juhász Gyula magas és mély hangok szabályszerű váltakoztatásával: azzal, hogy a mély, illetve magas hangrendű sorok végét ellenkezővé alakítja. Ezen alapszik a vers sajátos rímrendszere is.) A versmondattal is alighanem rokonságról árulkodik: „A Tisza partján ott születtem én.” — a hátravetett nyomatékos határozószó alkalmazását megtaláljuk több Juhász Gyula versben is. *A Tiszai tájak* harmadik részében olvashatjuk:

Be jó is volna rádborulni némán
Mint nyári csöndben fölleges, sötét árny
S pihenni rajta termő televény,
Napos tájak... töletek jöttem én.

Hasonló szerkesztést találunk pl. *A himnusz*, *A kis Tisza hídján* c. versekben is.

Rokon a mondatszerkesztés Kiss József *Tüzek*, Juhász Gyula *Magyar nyár 1918* és *Ady Dózsa György unokája* című versében is. A hosszan elnyújtott, fenyegető tartalmú, forradalmat sejtető kérdés Kiss Józsefnél jelentkezik először; mintha ez erősödne fel majd a XX. századi lírikusoknál:

Mi lesz a világból,
Ha egyszer a köszén öntudatra jut,
S a buta rög megindul magától,
S a sersistő katlan egyszer kifut.

Összegezve tehát a mondottakat: Kiss József költészete a nép-nemzeti iskolához kapcsolódva, de a korszerű stílushoz is eljutva, a szecesszió téma- és formavilágát felhasználva tudott hatni az induló Nyugat első nemzedékének költőire. Hatása elsősorban fiatal, kezdő éveire esik, mikor még ők is a szecesszió hatása alatt írtak, Juhász Gyula esetében azonban viszonylag erősebb, mélyebb ez a hatás — részben a költészetében meglévő népies jelleg miatt, részben egy azonos hangulatú életérzés: a csendes mélabú, a melankólia révén.

Komlóssy Ákos